

RÉGI KÖNYVEK IRODÁJA

Megőrzés, nyilvántartás, szolgáltatás

Hol őriznek ma régi könyveket Magyarországon? Valójában hány régi nyomtatvány, kézirat, térkép – és a sort folytathatnánk – bújik meg a magyar könyvtárak polcain? Ez a feltételezhetően hatalmas mennyiség miképpen oszlik el formai, tartalmi és időbeli szempontból? Mit lehet tudni a gyűjteményről, annak történetéről és az állomány védelméről? Van-e honlapja a könyvtárnak, mekkora a feltártság mélysége vagy a digitalizáltság mértéke? A könyvtáros használ-e integrált könyvtári rendszert a feldolgozáshoz, hogyan áll a leltározás vagy az állomány revíziója? Ki a bibliotéka fenntartója, a kollekció kezelője és ő milyen szaktudással rendelkezik? S egyáltalán, mi is a pontos postai címe a könyvtárnak, ki a vezetője, mi a hivatalos neve, van-e valamilyen azonosítási (ISIL) kódja?¹

Azt gondolnánk elsősre – és e sorok írója is beleesett ebbe a csapdába pár évvel ezelőtt –, hogy pár perc alatt minden kérdésre pontos választ adhatunk. Ám ettől még évekre távol vagyunk, ugyanis ma Magyarországon senki nem tudja megmondani, hogy pontosan melyik köz- és egyházi gyűjteményben őriznek a törvény által meghatározott muzeális könyvtári dokumentumot. És ebből következően még a többi kérdés megválaszolásától is elég messze állunk. E feladatra jött létre 2019. október 31-én a muzeális könyvtári dokumentumok nyilvántartását felügyelő MKDNY Iroda (továbbiakban: Iroda) az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK).

A 2000-es évek elején készült egy felmérés, amely a legfontosabbnak tartott gyűjteményekre összpontosult. A nagyjából félszáz könyvtár által kitöltött bejelentő űrlap közel egymillió kötetről adott hírt, ám már akkor világossá vált, hogy sokkal nagyobb léptékben kell nézni a megoldandó problémát: legalább kétszázötven gyűjteményben őrizhetnek több mint kétmillió könyvet.

Ez volt a kiinduló pont 2018 tavaszán, amikor felvetődött egy könyvtárközi szakmai egyeztetésen, hogy az úgynevezett szegedi MKDNY-adatbázis (a muzeális könyvtári dokumentumok nyilvántartása)² átkerül a nemzeti könyvtárba és egyfajta *pilotprogram* keretében a kialakítandó új Országos Könyvtári Platform (OKP) részévé válik. Így három feladattal kellett szembenéznünk az OSZK-ban:

- A régi nyomtatványok megőrzése az emlékezet és az utókor számára: az új felületen való domináns jelenlét és az állományvédelem.
- A régi nyomtatványok nyilvántartása: naprakész szolgáltatás a szakmának és a nagyközönségnek a nyomtatott és írott kultúránk legrégebbi részéről.
- A régi nyomtatványok szolgáltatása: elektronikus másolati példányok korlátozott (*kétoldalú*) és korlátlan (*OSZK*) hozzáférése.

Az előttünk álló munka elvégzését számos jogszabály biztosítja, mindenekelőtt a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997-es CXL. törvény. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény pedig kimondja, hogy a muzeális intézményekben, a levéltárakban, a közgyűjteményként működő kép- és hangarchívumokban, valamint a könyvtárakban muzeális dokumentumként őrzött kulturális javak védettnek minősülnek. Végezetül a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról szóló 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet meghatározza a muzeális dokumentumok körét. Ezek pedig a középkori kódexek vagy nyelvemlékek, a középkori, kora újkori kéziratok, az 1701 előtt megjelent könyvtári dokumentumok, az 1851 előtt Magyarországon megjelent könyvtári dokumentumok és az 1851 előtt külföldön megjelent hungarikumok. A jogszabály lehetőséget biztosít arra is, hogy muzeálisnak tekinthető a fentiekén kívül *minden* olyan könyvtári dokumentum, amely tartalmi vagy alaki szempontból jelentős történeti értékű, amely megjelenése helyétől, időpontjától függetlenül különlegességnek vagy ritkaságnak számít, vagy előállítása körülményeire, technikájára (kiállítás, írásának anyaga, írásformája, illusztrációi, könyvdiszei, kötése stb.), illetve tulajdonosára tekintettel tudományos értékű.³ Fontos megjegyezni, hogy ezekről a muzeális könyvtári dokumentumokról a könyvtárak kötelesek külön nyilvántartást vezetni, s adataikat, valamint az ezekkel kapcsolatos változásokat be kell jelenteni az OSZK-nak. Ez történhet adatmigrációval vagy őrlepos feltöltéssel.⁴

Az Iroda elsőrendű feladata lett, hogy a naprakész nyilvántartás mellett kialakítója és szervezője legyen a muzeális könyvtári dokumentumok többretegű rendszerének. A rendszer – mely része az OKP-nek – működését magas szintű szakértői támogatás segíti. Itt elsősorban az OSZK munkatársai, az MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága, a Magyar Könyvszemle szerkesztősége, a Kulturális Javak Bizottsága (KJB), valamint a MOKKA és a MOKKA-R tagsága tanácsaira, tapasztalataira és segítségére gondolunk. A hagyományos szakmai feladatokon (a feltárás, az adatmigráció, az állományvédelem, a digitalizálás, az értékbecslés országos koordinálása) túl az Iroda szerepet kapott a régikönyves ismeretek

szakértő képzésében (Könyvtári Intézet, OKJ-s tanfolyam⁵), a szakmai összejövetelek, workshopok szervezésében is. Az Iroda kezelésében lévő nyilvántartás (MKDNY) összekapcsolható lesz a Magyar Nemzeti Bibliográfiával (e-MNB) és az OSZK-ban folyó retrospektív feltárással, illetve digitalizálással (e-példányok). Ugyancsak fontos feladatot ró az Irodára a védési eljárásokban való részétel, mely nem merül ki a KJB bizottsági ülésekben, hanem segítséget, támogatást is nyújt a döntést előkészítő folyamatban. Emellett az Iroda feladatai közé került a lopott műtárgyakkal – értve ezt a muzeális könyvtári dokumentumokra – kapcsolatos tanácsadás, szakértés, adminisztratív segítségnyújtás is. Reményeink szerint a régi könyv világának minden szeletére odafigyelő Iroda munkája hamarosan összekapcsolható lesz az OSZK-ban, vagy azon kívül, esetleg országhatáron túl nyúló kutatási programokkal is. Itt elsősorban a már komoly hagyományokkal rendelkező MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport (Fragmenta), a Régi Magyarországi Nyomtatványok szerkesztősége (RMNY) munkájára, valamint a Corvina-, tipográfia-, kötés- és térképtörténetre, illetve provenienciakutatásra gondolunk. Ugyancsak kiemelkedő együttműködésre számítunk a szegedi központú Régi Magyarországi Nyomtatványok és Olvasmányok adatbank (Bibliotheca Eruditionis) művelődéstörténeti programjával, illetve az Európai Kutatókönyvtárak Konzorciuma (CERL) által működtetett, közel nyolcmillió rekordot tartalmazó adatbázissal (Heritage of the Printed Book). És akkor még nem ejtettünk szót olyan most kibontakozó együttműködésekről, mint például a szlovák és a magyar nemzeti könyvtár Apponyi-programja (Bibliotheca Apponyiana).

Az Iroda munkája a legfontosabb kérdés megválaszolásával kezdődött: hol őriznek muzeális könyvtári dokumentumokat Magyarországon? A pontos választ hosszadalmas és körülményes kutatómunka előzi meg. A Könyvtári Intézet által üzemeltetett magyarországi könyvtárak adatbázisa közel másfél ezer találatot hozott a lehetőségekből. Az alábbi könyvtártípusokból állítottuk össze a listát:

• Alapítványi könyvtár:	15
• Egyházi könyvtár:	53
• Felsőoktatási könyvtár:	168
• Felsőoktatási központi könyvtár:	31
• Intézeti könyvtár:	24
• Levéltári könyvtár:	17
• Megyei hatókörű városi könyvtár:	20
• Műemlék könyvtár:	2
• Múzeumi könyvtár:	56
• Nemzeti gyűjtőkörű könyvtár:	9
• Nemzeti könyvtár:	1
• Országos szakkönyvtár:	11
• Szakkönyvtár:	412

- Védett magángyűjtemény: 1
- Egyéb (községi, városi könyvtár): 20

Itt természetesen sok átfedéssel találkozhatunk, hiszen egyházi bibliotéka vagy szakkönyvtár lehet egyben felsőoktatási intézmény része is. Az eddig beérkezett adatok extrapolációja alapján a szóba jöhető nagyjából 400 gyűjtemény minimum fele gondolható a törvény által meghatározott muzeális könyvtári dokumentumot.

A felmérés számára egy kitöltendő űrlapot készítettünk és a következő alapadatokra vártuk a választ: a könyvtár azonosító kódja, pontos neve, vezetője, kapcsolattartója, az ő elérhetőségei (e-mail, telefonszám), a könyvtár honlapja, munkatársai rendelkeznek-e szakképesítéssel, van-e leltárkönyvük, könyvtári integrált rendszerük, folyik-e digitalizálás és milyen a gyűjtemény állományvédelme. Emellett két nyilatkozat megtételére kértük a partnerintézmények vezetőit:

- Van-e az állományukban a törvény által meghatározott muzeális könyvtári dokumentum?
- Van-e az állományukban nem muzeális, de 1851 előtt nyomtatott könyvtári dokumentum, vagy olyan tartalmi, esetleg formai tulajdonsággal bíró dokumentum, amely jelentős történelmi értékkel bír?

Ha mind a két kérdésre nemleges volt a válasz, akkor az adatok a „nem muzeális gyűjtemények” nyilvántartásába kerültek. Természetesen ebben az esetben is kértük a gyűjtemény vezetőjét, hogy ha szerencsés változás történik, nevezetesen ajándék, vétel, esetleg állami juttatás formájában mégis kerülne a gyűjteményükbe muzeális könyvtári dokumentum, akkor ezt jelezzék az Irodának. Viszont ha legalább az egyik kérdésre pozitív választ kaptunk, akkor a gyűjtemény vezetője nyilatkozott a könyvtár – törvény által meghatározott – dokumentumtípusainak megoszlásáról (kódex, kora újkori kézirat, ősnymtatvány, antikva, RMK és 1701–1850 közötti nyomtatványok). Ezek az adatsorok komoly segítséget nyújtanak majd az Iroda rövid, közép és hosszú távú programjának elkészítéséhez, hiszen így látni fogjuk Magyarország legértékesebb írott és nyomtatott kultúrája térbeli eloszlását, intézményi háttérét. Ez alapján már megtervezhetjük az adatmigráció ütemét és módozatait, illetve ennek személyi és tárgyi feltételeit.

Fontosabb szakirodalom:

- Hegyi Ádám: *Az országos régi könyves katalógus kialakításának lehetőségei. (absztrakt)* In: Egyházi könyvkultúra Magyarországon és Európában a 15. század végétől a 18. század közepéig. Nemzetközi tudományos konferencia és kiállítás : Sárospatak, 2003. október 1-3. Szerk. Kedves Gábor, Nagy Júlia, Miskolc, Gradatio, 2003. 60. A teljes cikk az alábbi weboldalon érhető el: <http://nws.iif.hu/ncd2004/docs/chu/005.pdf> (2020.01.04.)
- Hegyi Ádám: *MOKKA-R, a Kárpát-medencében található régi nyomtatványok digitális közös katalógusa.* = Mercurius, 2004, 9–10. http://epa.oszk.hu/00800/00885/00004/pdf/mercurius_2004_09-10.pdf (2020.01.04.)
- Hegyi Ádám: *A MOKKA-R (Magyar Országos Közös Katalógus – Régi Nyomtatványok) fejlesztéséről.* = Könyvtári Figyelő, 15. (51.) évf. 2005. 2. sz. 257–267.

http://epa.oszk.hu/00100/00143/00055/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2005_2_257-267.pdf (2020.01.04.)

- Keveházi Katalin: *Mi újság a MOKKA háza táján? 3. A régi nyomtatványok és kéziratok adatbázisa.* = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 2009. 3. sz., 111–117. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/8216> (2020.01.04.)
- Monok István: *Az 1851 előtti kéziratok és régi könyvek közös katalógusa.* = Könyvtári Levelező/lap, 16 évf. 2004. 7. sz. 3–5. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00032/pdf/KLL_EPA00365_2004-07_003-005.pdf (2020.01.04.)

Jegyzetek

1. Az ISIL-kód (International Standard Identifier for Libraries and Related Organizations) a könyvtárak nemzetközi azonosítását lehetővé tevő betűkből és számokból álló jelsorozat. Szerepe a könyvtári, közgyűjteményi és könyvkereskedelmi információcserében kiemelkedő, sőt, a szemantikus webes publikálás támogatása miatt elengedhetetlen. Minden magyarországi könyvtár, amely szerepel a kulturális statisztikában, kapott ISIL-azonosítót. Bővebben: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezettefejlesztési-osztaly/isil-azonositokkal-szemantikus-web-fele> (2020.01.04.)
2. Itt csak röviden utalok arra, hogy a szegedi szakemberek (Hegyi Ádám, Keveházi Katalin, Monok István, Sándor Ákos, Zawiasa Róbert) áldozatos, néhány esetben több évtizedes munkája nélkül ma nem létezne a Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása.
3. Szintén ebbe a körbe tartoznak az olyan kéziratok, illetve kéziratok hagyatékok, személyi irattárak, gyűjtemények vagy egyéb dokumentumok, amelyek írója (alkotója) a társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális vagy tudományos életben jelentős szerepet töltött be. Muzeális dokumentumoknak tekintendők az olyan hang-, kép-, film- és videódokumentumok, illetve elektronikus dokumentumok is, amelyek a fenti feltételek közül valamelyiknek megfelelnek.
4. Természetesen az MKDNY Iroda munkatársai minden segítséget megadnak ebben.
5. Az Iroda szervezésében 2020 őszétől induló 30 órás akkreditált – ingyenes – továbbképzés címe: Muzeális könyvtári dokumentumok: megőrzés, nyilvántartás, szolgáltatás. Az oktatói gárda a nemzeti könyvtár szakértőiből áll.

MKDNY
MUZEÁLIS KÖNYVTÁRI DOKUMENTUMOK
NYILVÁNTARTÁSA

Bejelentés Dokumentumok kezelése Források Jogszábi háttér Súlyó Vizualizáció

Keresés: Részletes keresés

Bibliotheca Vetus Hungariae

A kulturális örökség védelméről szóló törvény alapján a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma rendelkezlen szabályozta a muzeális könyvtári dokumentumok nyilvántartásának kötelezettségét. Eszerint a könyvtárak kötelesek a birtokukban lévő muzeális dokumentumokat nyilvántartani és az adatokat az Országos Széchényi Könyvtárnak bejelenteni. Ugyanez a rendelet előírja valamennyi a Kulturális Örökségvédelmi Főosztály által védette nyilvántartott könyvtári dokumentum nyilvántartási kötelezettségét is.

A Magyar Országos Közös Katalógusnak – Régi Nyomatványok Tagozat (MOKKA-R) a régi nyomtatványok közös katalógizálási rendszerének előkészítésén, megszervezésén és működtetésén túl feladata az ezen törvényben és a rendelkezlen meghatározott feladatok teljesítésének segítése magánüzeműek és azon intézmények számára is, amelyek nem tagjai a Tagozatnak.

MKDNY – Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása – <https://mkdny.oszk.hu/>